

Данте Аліг'єрі

Божественна комедія

Пекло

Пісня перша

1 На півшляху свого земного світу
Я трапив у похмурий ліс густий,
Бо стежку втратив, млою оповиту.

4 О, де візьму снаги розповіді
Про ліс листатий цей, суворий, дикий,
Бо жах від згадки почина рости!

7 Над смерть страшну гіркіший він, великий, —
Але за благо те, що там знайшов,
Повім про все, що в пам'ять взяв навіки.

10 Недобре тямлю, як постав цей схов,
Бо сонність так оволоділа мною,
Що з певної дороги я зійшов.

13 Я опинивсь під пагорба стіною,
Яким кінчався неширокий діл,
Де острах ліг на серце пеленою.

16 Я вгору глянув і побачив схил,
Вже убраний у сонячне проміння,
Що надає людині свіжих сил.

19 Тоді помалу уляглось тремтіння,
Що не давало спокою мені
Всю ніч, коли блукав між страховиння.

22 Як той, хто у задишці голосній
На сушу вийшов, піною укритий,
І озирає вири навісні, —

25 Так і мій дух, не скінчивши летіти,
Зирнув назад і стежку оглядав,
Яка не дозволя нікому жити.

28 Тут я собі спочити трохи дав
І вирушив на гору незнайому,
А за опору нижчу ногу мав.

31 І от, коли вже йшов я по підйому,
Збіг леопард, моторний та верткий,
І шерсть рябіла плямами на ньому.

34 Моїх очей він не злякавсь, дерзкий,
І, заступивши шлях, став на сторожі,
І я подавсь униз, у діл низький.

37 А йшли хвилини ранішні, пригожі,
І сонце сходило з тим почтом зір,
Що з ним спажнули, як Любові Божій.

4 °Схотілося у рух оздобить шир.
І дух надія звабила рожева,
Що скоро зникне цей плямистий звір.

43 Пора буяла навкруги квітнева,
Та я не вчув нічого, тільки ляк
Од вигляду уже близького лева.

46 І так, здалось, на мене йшов хижак,
Наїжившись, страшенно зголоднівши,
Що рух повітря вмить, здалось, заляк.

49 Ще вийшла люта й зла вовчиця вивши, —
Її неутоленна худорба
Примушує людей конать збіднівши.

52 В очах її така була злоба,
Таке палало полум'я гаряче,
Що з страху шлях згубив я до горба.

55 І наче той, хто дивиться найпаче,
Куди б скарби багаті примостить,
А, їх утративши, — в розпуці плаче,

58 Такий був я, бо твар мене щомить,
Встріч ідучи, помалу відсувала
Туди, де сяйво сонця не звучить.

61 Коли ж моя нога на діл ставала,
Явився хтось, у кого зір потух,
Мовчанка ж довга голос відібрала.

64 В безлюдді я його побачив рух.
«Врятуй! — була мольба моя єдина, —
Байдуже, чи людина ти, чи дух!»

67 Він мовив: «Не людина; був людина;
В Ломбардії мій батько оселився,
У Мантуї — моя там батьківщина.

70 Во время Юлія я народивсь, Хоч
пізно; жив я в Августовім Римі,
Коли ще лжебогам народ моливсь.

73 Я був поет, пісні складав любимі,
Як славний син Анхізів з Трої втік,
А Іліон упав в огні та димі.

76 Та чом вертаєш і в журбі поник?
Чого не йдеш на горб, де корениться
Солодке джерело чудесних рік?»

79 «Чи не Віргілій ти, чи не криниця
Широкоплинних мовних вод ясних? —
Спитав я й став, щоб в шані поклониться, —

82 О світло й честь усіх співців земних,
Ти зваж на захват мій, на шанування
Твоїх безсмертних творів видатних.

85 Ти вчитель мій, моє уґрунтування,
У тебе я знайшов на все життя
Той гарний стиль, що дав мені визнання.

88 Ти бачиш твар, що втік од неї я?
Рятуй мене ти, мудрецю славетний,
Бо в серці й жилах кров тремтить моя».

91 «Хай буде інший шлях тобі прикметний, —
Він одповів на жалісні слова, —
Щоб ти мерщій покинув діл цей шпетний.

94 Повз твар, яка, голодна, завива,
Не прослизне і найспритніший дока:
Хто мимо йде, усіх вона вбива.

97 Лиха вона з природи та жорстока;
Наївшись, голоднішою стає
Й ненатлого не насищає ока.

100 Із звірами відгулює своє
Без міри; та надія на Хорта є,
Що він цю твар таки, нарешті, вб'є.

103 Про нього скажуть: скарбів не ковтає,
В любові, мудрості й чесноті зріс.
І ґрунт між Фельтро й Фельтро доглядає.

106 Він за Італію зведе свій спис, —
Заради ж неї дівчина Камілла
І Евріал умерли, й Турн, і Ніс.

109 І як би не тікала твар немила,
Він в Пекло зажене її, на дно,
Звідкіль її жадоба приманила,

112 А звідсіля, — надумав я одно, —
Я поведу тебе, де залягають
Місця, які я взнав уже давно.

115 Почуєш ти, як в розпачі благають
Там духи з зойком та з ламанням рук,
Повторну смерть на себе накликають.

118 Побачиш тих, хто між вогненних мук
Таємно тішиться у сподіванні
Колись піднестись до блаженних лук.

121 А схочеш в висі злинути останні, —
Душі, достойнішій за мене, здам
До ніжних рук тебе при розставанні.

124 Бо той, хто звіку владарює там,
Мене, що бився у ворожій раті,
Й тих, хто зі мною, не пуска й до брам.

127 А в тронній владаря світів палаті
Усе пристойне пишному кошу.
Щасливий той, хто буде там на святі!»

130 І я йому: «Поете, я прошу,
Ім'ям Христа, якого ти не відав, Все
зло й все гірше хай тут полишу,

133 Ти ж покажи усе, про що повідав:
Хай браму бачу я з Петром святим
І тих, хто в муках та скорботі знидів».

136 І рушив він, а я — слідом за ним.

Пісня друга

1 День одійшов; з натовленої спини
Всього живого тягарі земні
Тьма покидала; тільки я, єдиний,

4 Все готувавсь до мужньої борні
3 трудною стежкою з нестерпним жалем;
Та вірна пам'ять сил додасть мені.

7 О музи, хай ваш хист сіяє палом,
О думко, що я бачив, запиши
І передай навік людським скрижальям.

10 І я: «Поете, спершу ти ріши,
Якщо ти хочеш скрізь мене проводить,
Чи доблесть є на те в моїй душі?

13 Співав ти: батько Сільвіїв зіходить
Ще тлінний та минуций в світ тривкий,
Зберігши чуйність, що в живому бродить.

16 Коли ж противник всяких зол палкий
Був добрий з ним, передбачавши славу
Його діянь, і хто він, і який,

19 То мудрий відзнача його по праву:
Обранець неба вишнього добра,
Рим породив він та його державу,

22 А той же й та (це істина стара)
Засновані, щоб стать святим престолом
Наступникам апостола Петра.

25 Ця путь, розцвіченим твоїм глаголом
Прославлена, причиною в віках
Була його звитязі й папським столам.

28 Сосуд обрання теж у цих полях
Пізніше був, щоб дати підпору вірі,
Яка спасіння відкриває шлях.

31 А я чого піду? Хто пустить в мирі?
Ніякий не Еней, не Павел я,
На цю я честь не варт ні в якій мірі.

34 Коли ж спуститись знаджує земля,
То чи не здасться спуск мій божевіллям, —
Для мудреця ясніша мисль моя».

37 Мов той, хто раптом виниклим зусиллям
Занедбує намічені діла
Й прощається з готовим вже справиллям,

40 Вчинив і я: де схил чорнила мла,
У думці справа та пішла вся прахом,
Що з запалом розпочалась була.

43 «Я бачу у словах, повитих жахом, —
Сказала тїнь, вся — благородний чар, —
Що ти в душі проїнявсь побожним страхом.

46 Він обсипа людину, мов той жар,
Примушуючи подвигу зректися,
Як мур уявлений спиняє твар.

49 Щоб міг від остраху ти відмогтися,
Скажу, чом став твоїм я ватажком,
Щоб знав, коли в мені жалі знялися.

52 Був з тими я, хто між добром і злом,
Як пані кликнула щонайгарніша,
І їй скоривсь я серцем і умом.

55 І от до мене над зорю ясніша
Звернула очі й голос чарівний;
Лиш в ангелів розмова лагідніша:

58 «О мантуанська чемна душе, чий
На цілу землю розголос лунає
Й лунатиме, аж поки світ живий.

61 Мій друг, що дружби з долею не має,
На прикрому безлюдному горбі
Дорогу втратив і в страху вмирає.

64 Боюсь, щоб не накоїв зла собі,
Щоб з поміччю, бува, не опізнитись, —
За нього, чула, й небо у журбі.

67 Иди, щоб там найшвидше опинитись
І мудрим словом стань його втішати;
Мені з турбот допоможи звільнитись.

70 Я — Беатріче, я кажу рушати,
Прийшла я з місць, куди вернутись хочу,
Любов мені звеліла це сказати.

73 Я піднесу тобі хвалу пророчу,
Як стану перед Господом святим».
Замовкла, й мову я почав урочу:

76 «О пані благосна, єдина, з ким
Наш людський рід всі перевищив твори,
Які під небом зібрані низьким!

79 Так уподобав я наказ твій скорий,
Що, все здійснивши б, думав, що не встиг, —
І зайвими були б його повтори.

82 Але скажи, це хто тобі поміг
У глиб землі без остраху пускатись,
Звідкіль усяк тікав би скільки міг».

85 «Щоб міг за словом довго не шукатись, —
Сказала, — стисло відповім одне,
Чом не боюся я сюди спускатись.

88 Того боятись треба, головне,
Що позбавля когось життя й спокою, —
Все ж інше анікому не страшне.

91 Ласкавий Бог створив мене такою,
Що ваша скорб повз мене промина,
Що я — поза пожежею яркою.

94 Та в небі благородна є жона;
Того жалівши, хто підпав блуканням,
Вмолила Вишнього Суддю вона,

97 Звернулась до Лючії із благанням,
Сказавши: «На людину ту малу
Ти зглянься й огорни її сіянням».

100 Знайшла мене Лючія, ворог злу,
Де ми сиділи з древньою Рахіллою,
Й сказала: «Справжню Богові хвалу

103 Знось, Беатріче, і зарадь зусиллю
Того, хто любить так, що став на згин,
Піднявшись вище над людською цвіллю!

106 Чи ти не чуєш, як там стогне він?
Чи ти не бачиш, як зо смертю б'ється
Між хвиль, грізніших од морських пучин?»

109 Ніхто на світі палко так не рветься
До радості і не тікає бід,
Як я, зачувши, як те слово ллється.

112 Прийшла звідтіль, де сяє небозвід
Я, пісні ввірившись твоїй урочій,
Яка вславля тебе й слухацький рід».

115 Сказавши так, звела на мене очі,
Де сльози струменіли в чистоті,
І я стежки знайшов якнайкоротші.

118 Прибув до тебе на прохання ті
І врятував од звіра, що з'явився
Тобі на цій великій висоті.

121 Та що тобі? Чого, чого спинився?
Чого на серці підлий страх тяжкий?
Чого в тобі сміливий дух смутився?

124 І це тоді, коли святі жінки
У небі втрюх клопочуться про тебе,
Я ж блага обіцяю дар такий?»

127 Мов квіт, в нічному морозі, як в погребі,
Побитий, похиляє вниз чоло
Й знов оживає у ранковім небі,

130 Так я відчув, що стомлення сплигло,
І вигукнув із серцем посмутнілим,
Мов той, до кого звільнення прийшло:

133 «О преблага, з якою став я смілим,
І гречний ти, що зразу ж поспішив
І підійшов до мене з словом милим,

136 Ти так мені бажання прищепив
Рушати краєм тим жахним, немирним,
Що до своїх вернувсь я перших слів.

139 Іди ж, пойнятий захватом надмірним,
Ти — проводир, ти — пан, учитель — ти».
Сказав я й слідом за поетом мирним

142 Ступив на шлях лісистий і крутий.

Пісня третя

1 «Крізь мене йдуть до міста мук найтяжчих,
Крізь мене йдуть до мучень і заков,
Крізь мене йдуть між поколінь пропащих.

4 Суд правий вів творця моїх будов:
Звели мене Могуття, що все родить,
Найвища Мудрість і Першолюбов.

7 Лиш після мене світ став брами зводить.
Ніщо не вічне, я ж на всі віки.
Лишайте сподівання всі, хто входить».

10 Із чорних літер напис я такий
Побачив на вершку хмурної брами
Й сказав: «Учителю, о жах який!»

13 І він, немов господар над думками:
«Лишатись легкодухість має тут,
І має вмерти дроз перед страхами.

16 Як обіцяв я, ми прийшли в той кут,
Де скорбні тіні можеш ти уздріти,
Що розуму збулись блаженних пут».

19 Він руку дав мені, і я зогрітий
Був усміхом спокійного лица, —
Й повів у глиб, у таїну повитий.

22 Такі зітхання й лемент без кінця
Почулись у беззорянім склепінні,
Що струмом сліз облився раптом я.

25 Усі наріччя, мови старовинні,
Репетувань і ремствувань слова
У плесках рук, у вигуках, хрипінні, —

28 Зливались в гамір, що завжди трива
У цьому місці, крутячись всечасно,
Немов пісок, що вихор порива.

31 Мені тоді зробилося так жасно,
Що мовив: «Волю ти мою вволи,
Скажи, хто мучиться отак злощасно?»

34 І він: «На животіння це прийшли
Ті, що зірок, мізерні, не хапали,
Жили собі без гани, без хвали.

37 А поряд — ангели, що з висі впали
Ті, недостойні, і не вороги,
Й не слуги Божі, лиш за себе дбали,

40 Щоб вигляд не темнився дорогий,
Їх з неба гнано, пекло ж браму стисло,
Щоб гріх не вихваляв свої борги».

43 І я: «Учителю, що там нависло
Й над нами закутило круговерть?»
Він одповів: «Про це скажу я стисло:

46 Вони вже не надіються на смерть
І так ненавидять роки пропалі,
Що чорні заздрощі їх повнять вщерть.

49 Ніхто за них не згадує в печалі,
І Ласка, й Суд їх зневажають так,
Що й ти не говори, поглянь і — далі!»

52 Я, зиркнувши, побачив: в небі знак
Летів, кружляючи, і зупиниться,
Як видалось мені, не міг ніяк.

55 За ним така неслася плетениця
Померлих душ, що я й не уявляв,
Як стільки встигло смерті причаститься.

58 По тому, як вже декого впізнав,
Побачив я того з нероб неплідних,
Хто зрікся, страхопуд, великих справ.

61 Я зразу ж зрозумів, що бачу бідних
Перед собою неярких нікчем,
І Богу, й ворогам його огидних.

64 Вони, з яких ніхто не жив живцем,
Тут прудко бігли, всі в укусах, голі,
Над ними ж — оси й гедзі тьмою тем.

67 Поривши лиця, кров стікала доли,
Усуміш із слізьми на ґрунт масний,
Де жовті черви кублились поволі.

70 Поглянув далі, й натовп голосний
Побачив я край буйного потоку
Й спитав: «Учителю, ти поясни,

73 Щоб знав я, чом вони із цього боку
На той всі прагнуть перейти мерщій,
Як бачу, хоч у тьмі й не видно оку».

76 І він мені: «Одвіт почувеш мій,
Коли зупинимо свої ми кроки
На Ахероновій косі журній».

79 Стараючись не завдавать мороки
І волю дати боячись словам,
Я мовчки йшов на край ріки широкий.

82 І човен ми побачили, а там
Почварний дід, роззявивши пащеку,
Горлав: «Ой горе, злобні душі, вам!

85 Вже годі мріять про зорю далеку,
Я тут, з човном, щоб вас перевезти
У вічний морок, в холоднечу, в спеку!

88 А ти, живий, од мертвих геть коти
Назад, де скоро вже розквітне травень! —
Та, бачивши, що я не хочу йти,

91 Додав таке: — Ти краще іншу гавань
І легший човен зразу обирай;
Моє судно важке тобі для плавань».

94 І вождь йому: «Хароне, не займай!
Так хочуть там, де все зробити можуть
Чого захочуть. Так що не чіпай».

97 І перестав тоді мене тривожить
Кудлай-човняр з мертвотного багна,
Що міг з очей зірниці сяйні множить.

100 І квола згряя голих душ, смутна,
Почувши заклик той гучний і строгий,
Зі скреготом зубів, як навісна,

103 Взялась клясти — і Бога, й рід убогий,
І давнє покоління, й молоде,
І час родин, і матерів пологи.

106 Та, плачучи, встелила вся, хто де,
Проклятий берег зливою з хмарини, —
Він всіх, хто Бога не боїться, жде.

109 Харон, злий дух з очима — як жарини,
Розпалюючи погляд, купчив гурт:
Всіх гнав, веслом загайним міряв спини.

112 Як лист злітає восени до бурт
За першим другий, поки на галуззі
Останній не загляне в самий нурт, —

115 Адамове так плем'я в шумній тузі
Одне за одним збилось у човні,
Мов птаство, скупчене в сильці, у крузі.

118 Поки пливли по чорній струмині,
Хапаючись зійти на той бік темний,
На цьому знову з'юрмились квапні.

121 «Мій сину, — проказав учитель чемний, —
З усіх країн, хто в Божім гніві вмер,
Збираються на берег цей підземний,

124 Щоб поспішать заріччям до печер, —
Їх так острожить правосуддя Боже,
Що страх стає бажанням відтепер,

127 А добра тут душа пройти не може,
І що в Харона грізний був привіт,
То сам збагни, з чим слово його схоже».

130 Він закінчив, і враз похмурий світ
Так задривав, що навіть перед сконом
Мене од страху кидатиме в піт.

133 В плачливім краї знявся вихор гоном,
Пустельний діл скорботи спалахнув
В моєму серці відсвітом червоним,

136 І впав я, наче той, хто вмить заснув.

Пісня четверта

1 Мій раптом перервався сон глибокий,
Бо грім оглушливий я враз почув
І встав, немов ударений під боки,

4 І все спочилим оком озирнув,
На ноги звівшись, подививсь уважно,
Щоб добре зрозуміти, де я був.

7 Стояв на стежці я, що неосяжно
Збігала вниз, в те урвище сумне,
Де лемент мук відгримував протяжно.

10 Таке в густім тумані неясне
Було воно, що зір мій недолугий
Не міг сягнуть крізь марево жажне.

13 «Тепер ми зійдемо в сліпі округи, —
Сказав поет і на обличчі зблід, —
Я буду перший, а ти будеш другий».

16 І я, уздрівши сполотнілий вид,
Сказав: «Чи зважусь, коли й ти стерявся,
Ти ж завжди захищав мене од бід!»

19 І він: «Злощасних репет увігнався
Ізнизу так, що вкрив лице бліде
Тим жалем, що тобі він жахом здався.

22 Але ходім, бо довгий шлях не жде».
Так він сказав та й уступив зі мною
У перше коло, що круг прірви йде.

25 Тут, стежачи за пільмою німою,
Я не почув ні скарг, ні нарікань, —
Самі зітхання коливали млою:

28 Їх збуджувала туга без страждань
У стовпищі, в яким не розрізняєш
Дітей, жінок, мужів усяких звань.

31 І добрий вчитель мій: «Ти не питаєш,
Це що за духи, на яких глядиш?
То знай, ще поки далі не ступаєш,

34 Що це не грішних душ хисткий комиш,
А ті, хто без хрещальної поради
Не знали, що спасає найпевніш.

37 Їм християнські не лились відради,
Було чуже їм Божество само, —
Я увіходжу теж до їх громади.

40 Це незнання — єдине нам гальмо,
Й ми тим караємось за цю невдачу,
Що без надій жаданням живемо».

43 І жаль узяв, що в Лїмбі тут побачу
Я тих, кому пошану всім здаю
За видатні діла й величну вдачу.

46 «Скажи, учителю, скажи, вождю, —
Почав я, щоб зміцнитися у вірі,
Яка являє для брехні суддю. —

49 Невже тут по заслuzі чи офірі
Ніхто блаженства не досяг цілком?»
І він на ці слова, і темні й щирі,

52 Відмовив: «Бувши тут ще новаком,
Я бачив, як зійшов сюди властитель,
Звитяжця коронований вінком.

55 За ним звідсіль пішли: всіх прародитель,
Його син Авель, благочесний Ной,
Мойсей, законодавець і служитель,

58 Давид і Авраам, що жив давно,
Ізраїль з батьком і сини численні,
Рахіль, дорожча над усе майно,

61 Й багато ще — і стали всі блаженні.
Узнай одне ти — душі всі людські
До того часу не були спасенні».

64 У згадках про події неблизькі
Ми не лишали прокладати в лісі,
Кажу, у лісі душ, стежки вузькі.

67 Та спогади недовго ці велися
Між нами ще, як смуги світляні
У здолану півкулю тьми влилися.

70 За кілька кроків видний став мені
Освітлений зелений простір луки,
Де сяйвом сяли люди видатні.

73 «О шано й честь мистецтва та науки,
Скажи, хто ці, що доля їх ясна
Й відділені вони в окремі злуки?»

76 І він мені: «Їх слава голосна,
З якою ти ще на землі зіткнувся,
Така, що й в Бога шана їм значна».

79 І голос в той же час мені почувся:
«Вшануємо ж великого співця,
Бо зниклий дух його до нас вернувся!»

82 І по слідах великого сліпця
Нас три величні тіні йшли стрічати,
Нерадісні і несумні з лица.

85 І добрий мій учитель став казати:
«Он глянь: мечем оперезавши стан,
Іде, мов з пишним почтом, цар багатий, —

88 То сам Гомер, усім поетам пан,
А другий — то творець сатир Горацій,
А то — Овідій і за ним — Лукан.

91 Ішов я з ними в ряд в натхненній праці
І в ряд у славі йду — таж чуєш сам
Той спів хвали, мов князеві в палаці».

94 Так я уздрів блискучу школу там
Вождя поетів, що, могутньокрилий,
Летів орлом назустріч небесам.

97 Вони про себе щось поговорили
І привітання мовили свої,
І посміхнувся мій учитель милий.

100 Усі тримались, як близькі мої,
І, розуміючи високу шану,
Я шостим став у велетнів сім'ї.

103 Отак ішли до світлого ми стану
Й поважно мову про таке вели,
Про що розповідать пізніше стану.

106 Під благородний замок ми прийшли,
Який сім раз оточували стіни,
Й джерельні води навкруги текли.

109 Долаючи, мов суходіл, струмини,
Дістались двору ми крізь сім воріт
І вздріли свіжу зелень луговини,

112 В очах у мешканців горів привіт,
У постатях ласкава сяла милість,
А в тихій мові — лагідності світ,

115 Зійшли ми вкупі на горбка похилість
В такому світлі, що змогли вочу
Оглянуть мовчазну дібров журливість.

118 Великі, до яких в думках лечу,
Вщасливили мене своїм собором,
Що й досі ще від захвату тремчу.

121 Я вздрів Електру в натовпі прозорім,
І Гектора, й Енея розрізнив,
І Цезаря в броні, з шулічим зором.

124 Камілли і Пентесілею вздрів
По другий бік та ще царя Латина,
Який з Лавінією там сидів.

127 Вздрів Брута я й дружину Коллатіна,
Корнелю, Марцію та Юлью — всіх.
А осторонь — самого Саладіна.

130 І, перевівши зір очей своїх,
Побачив я, що вчитель всіх, хто знає,
Сидить в сім'ї філософів значних.

133 Всяк дивиться, всяк шану виявляє.
З ним обіч був Сократ, а там Платон,
І Діоген своє тут місце має.

136 Тур Демокріт, що ввів случай в закон,
Фалес, ким славилась бібліотека,
І з Емпедоклом Геракліт, Зенон.

139 Вздрів якостей досліджувача грека
Діоскоріда, — тут же був Орфей,
Ще й Туллій, Лівій, мораліст Сенека,

142 І геометр Евклід, і Птолемей,
І Гіппократ з Галеном, Авіценна,
І Аверроес, цей тлумач ідей.

145 Тяглася їх гірлянда незліченна,
Та хай про це хтось інший розповість,
Бо тема й так у мене широченна.

148 І двох співців позбавилося шість,
Бо враз мене вожай мій знаменитий
Од мирних лук, де всіх розважив гість,

151 Туди повів, де нічому світити

Пісня п'ята

1 І тут зійшов до другого я кола,
За перше меншого, та від розпук
Кричали душі голосніш довкола.

4 Й страхітного Міноса вчув я гук;
Який при вході судить справедливо,
Хвостом указуючи розмір мук.

7 Кажу, коли якась душа лякливо
Розповіла про всі свої діла,
То цей знавець гріхів, тонкий на диво,

10 Їй місце визначає в царстві зла,
Хвоста скрутивши стількома витками,
В котре по черзі коло засила.

13 Тиск перед ним і днями, і ночами;
Душа тут кожна свій проходить суд:
Сказала, вчула та й пішла до ями.

16 «О ти, хто в наш занурюється бруд, —
Гукнув Мінос, коли на мене глянув,
На мить лишивши безконечний труд, —

19 Дивись, куди ввійшов і з ким ти станув,
А про широкий вхід і не гадай!»
І вождь до нього: «Чом так гучно грянув?

22 Не з власного жадання йде в ваш край:
Так хочуть там, де все зробити можуть
Чого захочуть, так що не чіпай».

25 І ось такий, що й камінь міг стривожить,
Зачувся лемент, і зневіра йме,
Чи зойки відчаю луна не множить?

28 Туди прийшов, де світло геть німе,
І знявся рик, як в буряному морі,
Коли на ньому дужий вітер дме.

31 Пекельні вихори, рвучкі та скорі,
Засуджених волочать, тягнуть, б'ють
Згори і знизу, й ті в сльозах та в горі.

34 І душі, летячи у каламуть,
Ридають, виють, сповнюючись хіттю,
Самого Бога в небесах клянуть:

37 Я взнав, що підпадає тут страхіттю,
Жахливій бурі цій той люд яркий,
Який скорився лиха розмаїттю.

40 І як на крилах носяться шпаки
В холодну пору, збившись у зграї,
Так духів злих пролинув рій швидкий.

43 Звідсіль, звідтіль, ввєрх, вниз, як в водограї,
І без надій, що прийде тиші мить
Або змаліють муки їх безкраї.

46 Як журавлиний ключ із зойком мчить,
Коли на південь відлітає птиця,
Так я, передбачавши ремства нить,

49 Уздрів, як тіней гурт в бурханні мчиться,
І запитав: «Учителю, яким
Жінкам так грізно чорний вітер мститься?»

52 «Найперша з тих, що виглядом своїм
Тебе цікавить, — він мені промовив, —
Була царицею над світом всім;

55 Щоб одібрати ґрунт у марнословів,
Їй підказала похіть навісна
Розпусту скриту вивести зі сховів, —

58 Семіраміда, Нінова жона
І спадкоємиця його зрадлива;
Султан тепер там, де жила вона.

61 А це — кохання жертва нещаслива,
Яка збезчестила Сіхея прах;
А далі — Клеопатра похитлива».

64 Я вздрів Єлену, за яку в боях
Лягли війська, Ахілла міць велику,
Яка з кохання згинула в віках,

67 Паріса вздрів, Трістана й ще без ліку
Тих нещасливих, що Амор жене,
Як за життя їх гнав на згубу дику.

70 Коли мій вождь назвав число значне
Мужів і дам — весь почет іменитий,
Я засмутився, жаль пройняв мене,

73 І я сказав: «Співцю, поговорити
Хотів би я із тіннями двома,
Що вихор їх жене несамовитий».

76 І він: «Побачиш, як зрідіє тьма
Й вони наблизяться: ім'ям любові
Благай, і пара підлетить сама».

79 Коли до нас їх вир підніс раптовий,
Подав я голос: «Привиди журби,
Як Інший zvolить, станьмо до розмови».

82 Як в полум'ї жадоби голуби
У рідні гнізда між зелені крони
Летять на крилах спільної судьби, —

85 Вони удвох з оточення Дідони
Перенеслись у пільмі коловій, —
І стали біля нас без заборони.

88 «О ти, що ходиш по землі живий
І надійшов сюди, у сморід чорний,
До нас, що світ забарвили в крові.

91 Якби нам другом цар був непоборний,
Вблагали б ласку ми тобі послать,
Щоб ти щасливим був у висі горній.

94 То слухай, споминай, що є згадать,
І поки буря десь там забарилась,
Ми будем слухати і розмовлять.

97 Жила я там же, де й на світ з'явилась,
Над морем тим, що в нього По втіка,
Котра супутниць тьмою збагатилась.

100 Кохання, що шляхетних обпіка,
Його зманило молодичим станом,
Який сточила тут печаль гірка.

103 Кохання, що кохать дає й коханим,
Мене взяло, вогнем наливши вщерть,
Що став моїм він, як ти бачиш, паном.

106 Кохання нас вело в злощасну смерть.
Каїна жде того, хто кров'ю вмився», —
І вже їх ворушила вітраверть.

109 Ці душі слухавши, я похилився
І в болісну заглибився печаль;
Поет спитав нарешті: «Чом спинився?»

112 І я на це почав: «О лютий жаль!
Ці ніжні мрії, ці солодкі чари
Їх завели в таку скорботну даль!»

115 А там звернувся до цієї пари
Й почав: «Франческо, від твоїх страждань
У серці чую болісні удари.

118 Але скажи: під час палких зітхань
Як вчило вас чаруюче кохання
Спізнати мить жагучих поривань?»

121 Й вона: «Немає більшого страждання,
Як згадувати любий щастя час
В біду; твій вождь здає в тім справозданні.

124 Коли ж ти прагнеш знать, який у нас
Початок був коханню, збудься спраги, —
Я плакати буду й мовить водночас.

127 Якось ми вдвох читали для розваги,
Як Ланчелота взяв кохання пал,
І самоти не брали до уваги.

130 І часто, мов під дією дзеркал,
Нам під очима лица пік рум'янець.
Але нас подолав миттєвий шал:

133 Ми прочитали, як тремтів коханець,
Бо вперше в губи цілував самі, —
І цей от, мій незмінний співвигнанець,

136 Мені вуста торкнув, з жаги німий, —
Твір і співця за Галеотто мавши,
Вже того дня більш не читали ми».

139 Так дух розповідав цей, споминавши,
А той ридав; і руки я простер
У даль за ними, від жалю вмиравши,

142 І впав, неначе той, хто нагло вмер.

Пісня шоста

1 Вернулась тьма, що на час лишила,
Коли жалів я свояків отих,
Чия печаль так дуже засмутила,

4 Й нові я муки й мучених нових
Побачив всюди, де б не озирався,
Де б не лишав мій крок слідів своїх.

7 Я в третім колі: дощ не припинявся,
Холодний, вічний, проклятий, важкий;
Він по землі одноманітно слався.

10 Градини, іній, снігові грудки,
Мішаючись із мороком постійним,
Смердили під ногами ґрунт в'язкий.

13 І Цербер, звір із вищиром потрійним,
На три собачі пащі валував
На люд, поглинутий болотом гнійним.

16 Багрянні очі, шерсть, масна від страв,
Грубезне пузо, лапи — кігті наче —
Він гриз, і дер, і дряпав, і кусав.

19 Промоклі тіні вили по-собачи,
Й чи той чи цей ховаючи з боків,
Крутились дзигами, та без удачі.

22 Хробак здоровий, Цербер нас зустрів,
Роззявив пащі враз, ошкірив зуби
І весь од люті сильно затремтів.

25 І руку простягнув вожай мій любий,
Землі взяв жменю та як кидоне
В голодні пащі наїдок той грубий!

28 Мов пес, коли йому шматок заткне
Голодну пащу й зів, з брехання спухлий,
Замовкне раптом, поки не ковтне, —

31 Так Цербер увірвав, одразу вщухлий,
Свій рев, який так голосно гуде,
Що душі тут усі були б поглухли.

34 Йдучи по тінях, по яких іде
Дощ нескінченно, ставили ми ноги
В порожняву у вигляді людей.

37 Вони підводитись не мали змоги,
І лиш один схопивсь аж підстрибнув,
Коли побачив нас серед дороги.

40 «О ти, хто сміло в Пекло це ступнув, —
Він проказав, — мабуть, мене впізнаєш,
Бо ти уже, коли я вибув, був».

43 І я йому: «Такий ти вигляд маєш
Унаслідок тривалого ярма,
Що вже навряд тепер тебе вгадаєш.

46 Повідай же — бо тут ти недарма, —
Який ти гріх вчинив, що кар за нього
Є сила важчих, гірших же нема?»

49 І він: «У місті, заздому до всього,
Ти народився, — тож я твій земляк,
Бо й я родивсь там для життя масного.

52 Обжерливістю відзначавсь я так,
Що Чвакалом дражнили всі знайомі, —
А тут я мокну під дощем, бідак.

55 І довелося не мені самому
Однакових тут скуштувать силець
За гріх однаковий». Сказав по тому

58 Я: «Чвакало, так скрушно для сердець
Бринить твій жаль і викликає сльози;
Та, може, знаєш ти, який кінець

61 У нашім місті матимуть погрози,
І що веде співгромадян до чвар,
І де зростають праведності лози?»

64 І він мені: «Після тривалих свар
Рясна проллється кров лісовиками,
А партію противну жде удар.

67 На третій рік повернуться до брами
Вигнанці й переможницькі війська,
Й підлесник прийде нинішній з військами.

70 Притисне здоланих п'ята важка
Тих, що надовго містом завладають,
А цим лишаться сльози і тоска.

73 Два праведники марно промовляють:
Жадоба, скупість, заздрість до єства —
Од іскор тих в людей серця палають».

76 Так закінчив печальні він слова,
І я йому: «Іще прошу, мені ти
Відкрий усе, що темрява хова.

79 Тегг'яйо, Фаріната знаменитий,
Ще Рустікуччі Якопо й ще хтось, —
От як Арріго й Моска іменитий, —

82 Скажи мені, де місце їм знайшлося?
Дізнатись хочу про судьбу найкращих —
Іти їм в Рай, чи в Пекло довелось?»

85 І він: «У норах ще чорніших, важчих
За гірший гріх каратись треба їм,
Побачиш їх внизу у муках тяжчих.

88 Як знову підеш світом ти живим,
Прошу, згадай мене хоч ненароком,
А більш я не скажу й не відповім».

91 І ще раз скошеним од болю оком
На мене глянув і під шум струмин
Згубився в натовпі сліпців широкім.

94 Вожай сказав: «Уже не встане він,
Аж поки на сурму громовокрилу
Не явиться нещадний властелин.

97 Усяк повернеться в свою могилу,
Одіне плоть колишнього буття
Й почує вироку незрушну силу».

100 Ми тихо йшли, немов між куп сміття,
Між тіней, кинутих під дощ похмурий,
І про грядуще мовили життя.

103 Сказав я: «Вчителю, чи їм тортури
Побільшить вирок правий судії,
Чи проясніє їхній вид понурий?»

106 І він: «Науки пригадай свої:
Відомо, що чим ближча досконалість
В душі, тим більші рай чи скорб її.

109 До риси досконалості й на малість
Не підійти їм після їхніх діл,
А все ще сподіваються на жалість».

112 Так в бесіді пішли ми третім з кіл,
Про зміст її не стану я казати,
І вийшли зрештою на дальший схил.

115 І тут зустрів нас Плутос, недруг клятий.

Пісня сьома

1 «Папе Сатан, папе Сатан алеппе!» —
Завів так Плутос голосом хрипким,
І мій мудрець, що знав усе в цім склепі,

4 Мене розрадив: «Хоч би й надто злим
Був звір, а все ж не втрима на запорі
Від тебе переходу колом цим».

7 А далі товстогубій злій потворі
Промовив він: «Проклятий вовче, цить!
Бо задихнешся, як смертельно хворі.

10 Не без причин в безодню він стремить:
Так хочуть там, де військо Михаїла
Взялось пиху насильницьку зломить».

13 І як під бурю падають вітрила,
Коли зламалась щогла на кормі,
Так хижа твар звалилася безсила.

16 І далі ми пішли по цій тюрмі,
В четверте коло, до провалля ближче,
Де зло всесвітнє скублилось у тьмі.

19 О правосуддя Боже! Хто б міг вище
Накупчити страждань, ніж я уздрів!

І чом душа стає гріхам за грище!

22 Як хвиля, кинувши Харібди зів,
Біжить назад і інші б'є з розгону, —
Так люд не шкодував тут кулаків.

25 Я бачив люд з найбільшого загону,
Примушених з усіх боків штовхать
Грудьми й всім тілом кляту перепону.

28 Тут люто пхала одна одну рать
І вантажі носила з ревним криком:
«Чого їх кидати?», «Чого збирають?» —

31 Так рухались похмурим колом диким,
І кожен тяг у протилежний бік
З гучним тим самим безсоромним кликом.

34 А, на серединний прийшовши стик,
Вертали знову битися жахливо,
І я, не в силі здержати язик,

37 Сказав: «Учителю, з'ясуй це диво:
Чи часом не тонзурники всі ті,
Із лисинками, що від нас наліво?»

40 І він: «В своєму першому житті
Усі вони були на розум косі

Й не знали міри в їжі і в питті,

43 Тож по-собачому хрипкоголосі,
Вертають, вивергаючи лайки,
Всередину із крайніх точок осі.

46 В тих, в кого на тонзуру маківки
Поголені — у пап, у кардиналів, —
Найбільш скарбів заховано в мішки».

49 І я: «В цій, вчителю, картині жалів
Я добре розпізнати мав би тих,
Кого порок іще недавно вжалив».

52 І він: «Ти марних не чекай утіх:
Гидке життя спотворює собою
До невпізнанності обличчя їх.

55 Вони на суд останній прийдуть з бою:
Той стисне кулаки й проклін пошле,
Цей голою заблиска головою.

58 Бо ті, хто зле збирав, хто тратив зле, —
Приречені на чвари проклятуці,
І всяке їм картання — замале.

61 Ти бачиш, сину, як скороминуці
Дари Фортуни чинять людям зло,

На бійки спонукаючи найдужчі.

64 Все злото, що під місяцем було
Чи є, душі хоча б одній-єдиній
Спокою ні на хвилю б не дало.

67 «Учителю, — спитав я, — благостині!
Яку Фортуну ти згадав мені,
І як із рук її все благо лине?»

70 Озвався він: «О витвори дурні!
Яке ж бо вас невідання вразило!
Думки тобі відкрию неясні.

73 Той, хто ширяє в світі мислю сміло,
Небесні сфери сотворив і їм
Дав рушіїв, щоб все навкруг світило.

76 Усюди світлом ширячись сьайним,
А серед людства діло це — наснага
Тій, хто владає таланом земним,

79 Щоб всі передавав минущі блага
Народ народів, сім'ї — сім'я,
Бо меншає в людей з літами спрага.

82 Той кориться, цей силою сія
За присудом тієї, що з ділами

Весь час таїться, як в траві змія.

85 І, високо літаючи над нами,
Вона провидить, судить і вершить
Нарівні з іншими всіма богами.

88 У ній ніщо на місці не стоїть
І зміни одна одну обганяють,
Нове-бо виникає кожну мить.

91 І от її усі лиш розпинають,
Замість палку складати дяку їй,
І заповзято й дружно проклинають.

94 Вона ж в незмінній радості благій
Співає з ангелами нам із далі
І крутить кулю в благоді своїй.

97 Проте спустімось на ще більші жалі, —
Заходять вже зірки, які стреміли вверх,
Коли я рушив; поспішімо ж далі.

100 Проїшли ми колом тим на самий верх,
Звідкіль стікав ручай, зникавши в рові,
В якому промінець останній мерк

103 В воді, скоріше чорній, ніж багровій.
І ми зійшли в провалину саму,

Ідучи вслід похмурому струмкові.

106 Збігаючи в ненависну пільму,
Спливала річка, наче під ворота,
Під те багно, що Стікс ім'я йому.

109 Я, придивившись, що то за сквернота,
Побачив тіней голих гурт тісний,
Занурений в драговину болота.

112 Не лиш руками билися вони,
А й головою, і грудьми, й ногами,
А хто й зубами гризся, навісний.

115 Мій добрий вчитель: «Сину, перед нами
Це душі тих, кого вразила лють,
А ще до того знай: під струминами

118 Багато душ у смороді гниють,
Окіл бентежать зойками гучними
Й колишуть, як ти бачиш, каламуть».

121 Стогнали в твані тонучі: «Були ми
У траурі на сонячній землі,
Нам душу сповивали чорні дими,

124 Й терзаємось у смороді, в гниллі».
Так виливали, кумкаючи, муку,

Інак не в силі висловить жалі.

127 Відмірявши значну дугу по луку,
Між річкою й болотом серед мли,
На тих дивившись, хто ковтав багнюку,

130 Високої ми вежі досягли.

Пісня восьма

1 Я, далі ведучи, скажу, що, пішки
Ще вежі не доставшись, на вінці
Ми зори зупинили біля вишки,

4 Де вздріли два спахнулі промінці
Й на відповідь ще й третій розгорівся
У ледь очам приступній далі цій.

7 Й від мене в море всяких знань полився
Потік розпитувань: «Це хто? Кому
Той племінь відповів? Як він з'явився?»

10 І вождь: «Якби ти крізь імлу німу
Міг бачити, то б стрівсь очима з жданим,
Невидним ще у випарів диму».

13 І як проноситься над стиглим ланом

Легка стріла з дзвінкої тятиви,
Так утлий човен, мовби ураганом,

16 Нестримно мчав на берег неживий,
А в ньому іздала човняр жахливий
Кричав: «Нарешті, грішнику новий!»

19 «Ні, Флегію, ні, Флегію гнівливий, —
Сказав мій пан, — з тобою будем ми,
Лиш поки цей здолаєм бруд вадливий».

22 Як хто розчарувань зазнавши тьми,
Почне стогнати й голосить при цьому,
Так зойки Флегій видихнув сами.

25 Вождь опинився в човнику легкому,
Подавши знак мені іти за ним;
Вагу в човні лиш я складав вагому.

28 Ми посідали, і шляхом мутним
Побіг наш човен, глибший слід лишивши,
Ніж поки був він із гребцем самим.

31 Ми рухались, по мертвій річці пливши,
Як перед мною встав хтось у багні
Й спитав: «Хто ти, що йдеш тут, не доживши?»

34 І я: «Іду, бо вільно йти мені,

А ти хто? Ти збудив ніяк не жалі».
І він: «Я з тих, що плачуть тут сумні».

37 І я: «Бодай ти у плачу й печалі,
Проклятий образе, віками гнив!
Тебе впізнав я, хоч ти весь у калі».

40 Тоді він борт обіруч ухопив,
Та вчитель відіпхнув його, до діла
Сказавши: «Геть іди, до інших псів!»

43 А там притис мене тісніш до тіла
Й, цілуючи, сказав: «Блаженна та,
О гнівний душе, що тебе родила!

46 Живим владала ним пиха пуста,
Ніхто добром не згадує за нього,
А тінь його тримають болота.

49 А скільки ще царів та панства того,
Що тут залізуть свиньми у багно
І не залишать спогаду малого!»

52 І я: «Учителю, прошу одно:
Нехай човняр продовжить веслування,
Поки гордій не піде геть на дно!»

55 І він мені: «Єдина мить чекання!

Ще човен наш не стане на приплав,
Як буде здійснено твоє бажання».

58 І я побачив, як того обпав
Великий гурт, до люду не подібний,
І Богу вдячні я слова послав.

61 Усі горлали: «Ось Філіппо Срібний!»
А той, скажений флорентійця дух,
Рвав бік собі і в люті був несхибний.

64 На тому зник з очей і гамір вщух.
Та вчулося виття, по тьмі розлите,
І знову я напружив зір і слух.

67 Мій добрий вчитель мовив: «Слізьми вмите
Це місто, де страждає люд без меж;
Воно, прокляте, має назву Діте!»

70 І я: «Учителю, мечетей, веж,
Будинків пломеніють ясні стекла,
Пойняте все загравами пожеж».

73 А він: «Огонь, де йде борня запекла,
Дає свій одсвіт у найдальший схов,
Це визнаєш, нижнього досягши Пекла».

76 Нарешті човен у рови зайшов,

Які оточували землю туги;
Був, як з заліза, мур навкруг будов.

79 Але ще довго човен креслив дуги,
Аж поки не гукнув човняр: «Тепер
Мерщій виходьте, це ваш берег другий!»

82 Було при брамі кількасот химер,
Колись рясним дощем упалих з неба,
Вони гукали: «Хто з вас ще не вмер,

85 А йде нахабно й сміло до Ереба!»
Зробив їм знак мій вчитель видатний,
Що потай побалакати їм треба,

88 І, хижу вдачу стримавши, вони
Сказали: «Йди, цього ж лиши в пащеках
Страхів, як він не боягуз дурний,

91 То хай вертається стежок далеких
Собі шукати, ти ж лишайся тут,
Ти, що водив його по небезпеках».

94 Читачу, уяви, яких отрут
Я скуштував, страшну зачувши мову,
І захотів побачить рідний кут!

97 І я: «О вождю, подавав чудову

Мені ти допомогу раз із сім,
Видимі ж біди виникали знову!

100 Не кидай же мене під містом цим!
Коли мені йти глибше — річ не вільна,
То краще вже додому повернім!»

103 Та вождь, що путь була з ним досі спільна:
«Не бійсь, не відберуть в нас навмання
Доріг, які дала нам влада чільна.

106 Тут жди мене, і хай охороня
Тебе Надія; в цій імлі мертвотній
Тебе ніколи не залишу я».

109 Пішов мій добрий батько, я ж, самотній,
Запав у нерішучість претяжку
Між «так» і «ні» в борні безповоротній.

112 Ловив його я мову нешвидку,
Вони ж раптово, ніби ненароком,
Всі поспішили за стіну міську

115 Й замкнули браму перед самим оком
Учителя мого, і він один
До мене повернув повільним кроком.

118 Потупившись, ішов понурий він,

Весь час гадавши про відмову строгу:
«Хто не пустив мене до скорбних стін?»

121 Сказав мені: «Я не досяг порогу,
Та не турбуйсь, здолаю їх війська,
Готові довгу витримать облогу.

124 Це не нова зухвалість їх така:
Їх знали верхні брами всемогучі,
Що й досі залишились без замка.

127 Вгорі ти прочитав слова мертвучі,
Але уже крізь місто те страшне
Йде без супутніх колами по кручі

130 Той, хто нам брами всюди відімкне».

Пісня дев'ята

1 Той колір, що я вкрився ним од страху,
Коли побачив, як верта вожай, Відбивсь
Йому в лиці відтінком жаху.

4 Спинивсь поет, запавши у відчай,
І став вдивлятись марно, хоч і ревно,
Крізь непрозору млу в туманний край.

7 «Проте ми подолати мусим певно, —
Почав він, — а як ні... Підмога де?..
О, якби він з'явився тут напевно?..»

10 Я добре бачив, що у нього йде
Уривано за одним словом друге,
Зв'язку ж немає поміж них ніде.

13 І сповнився боязні я і туги,
Вбачаючи у мові тій сліди
Уявної душевної недуги.

16 «Чи сходив хто до щілини сюди,
Для цього перше кинувши кружало,
Де кара — безнадійність назавжди?» —

19 Так я спитав і мовив він: «Бувало,
Що хтось сюди проходив не без діл
Тим шляхом, що я ним пройшов чимало.

22 От і мене у цей послала діл
Зла Еріхто; її відьомська школа
Вертати вміла духів до їх тіл;

25 Коли моя душа лишилась гола,
Вона вдягла ізнов у плоть мене,
Щоб тіль вернуть з Іудиного кола.

28 Найнижче місце те найбільш сумне
Й найдалше від небес, що всім керують.
Тож знаю шлях я, — хай твій ляк мине.

31 Ці болота, що всюди тут панують,
Смердять навколо міста злих жалів,
Де вороги загибель нам готують...»

34 Забув я, що він далі говорив,
Бо надто вражений я став страшилом,
Коли на вежі вогняній уздрів

37 Пекельних фурій, що звились над схилом
Утрюх, жахливі, геть усі в крові,
Хизуючись своїм жіночим тілом.

40 Зелені гідри — шати їх живі,
Замість волосся ж в них клубки зміїні
Сичали в кожної на голові.

43 І він, служниць пізнавши господині
Над царством вічного плачу гірким:
«Поглянь, — сказав, — на лютих цих еріній.

46 Це — Алекто із голосом гучним,
А поруч — Тісіфона, образ жаху,
Мегера ж — зліва». І скінчив на цім.

49 Ті ж груди дряпали собі, з розмаху
Руками били й так ревли з-за стін,
Що до поета я припав зі страху.

52 «Медуза де? Хай скам'яніє він, —
Вони горлали, дивлячись додолу, —
На ньому мста Тезеєвих провин!»

55 «Ти відверни й сховай лице під полу:
Побачивши страшний Горгони лик,
Забудеш путь по сонячному колу», —

58 Сказав і повернув мене убік
Учитель та притис іще й руками
Мої долоні до моїх повік.

61 О люди із здоровими думками!
Помисліть-но, яка наука вам
Під цими дивовижними рядками!

64 Тим часом ріс у напрямі до брам
Разючий гуркіт у бурхливій хвилі,
Надаючи стрясування берегам.

67 Так вихори шаліють знавіснілі,
Коли повітря б'ють дві течії,
У прямуванні різні, рівні в силі, —

70 Гілля ламають, гатять ручаї,
Нестримно мчать, женуть людей, худобу,
Не розбиравши, де стада чії.

73 І вождь, звільнивши зір мені: «Ти спробуй
Звернути ока нерв спочилий свій
На древню піну й пари люту злобу».

76 Мов жаби, як зачують раптом змії,
Закумкають, аж затуляєш уші,
І всі під воду кинуться мерщій, —

79 Так, бачив я, численні грішні душі
Від Одного тікали в твань грузьку,
А Той ступав по Стіксу, як по суші.

82 А щоб запону одслонять важку,
В задусі зводилась його лівиця,
Мов піднімала річ якусь тяжку.

85 Я визнав посла небес, що мав явиться,
Звернувся до вчителя, і він мовчком
Дав знак мені в шанобі поклониться.

88 Ах, як гнівився цей борець із злом,
Що ображало в ньому досконалість!
Він браму розчинив тонким жезлом.

91 «О вивержена з неба клята малість! —
Гукнув він, ставши на жажний поріг, —
Звідкіль така обурлива зухвалість?

94 Чом опиратись тим, хто переміг?
Скорітесь волі, що в мету влучає
І збільшує для вас тягар вериг?

97 Ви знаєте, чим доля відомщає?
У Цербера у вашого з оков
Намулені місця всяк добачає!»

100 Нечистим шляхом він назад пішов,
На нас не кинувши свій погляд милий,
Мов той, хто, ринувши у мислей схов,

103 Не бачив тих, що поруч з ним ходили.
Дало нам сил це саяво серед мли,
Й відважно ми поріг переступили.

106 Без опору до міста ми зайшли,
І палко я бажав про тих дізнатись,
Що у фортеці замкнені були.

109 Зайшовши, став я миттю оглядатись
І вмить побачив діл скорботи й зла,
Де мало все од лементу здригатись.

112 Як в Арлі, де ріка тече мала,
Як в Полі над Карнаро, де в затоці
Італія замок собі знайшла,

115 Гробниці горбляться на кожному кроці, —
Тут ними всіяно весь ґрунт пустий;
Та гірш було, що з усієї моці

118 Між ними звився полумінь густий.
Жара пашіла скрізь така велика,
Якої й звиклим не перенести.

121 На трунах зсунуті були всі віка,
Й зітхання чулися з-під них жаскі,
Мов із грудей розтятих чоловіка.

124 І я: «Учителю, це хто такі,
Що, змушені до скорбної постави,
Лиш зойки дикі видавать важкі?»

127 І він: «Це лжеучень усяких глави
З їх послідовниками. Тут, в огні,
Злічити їх не вистачить уяви.

130 Із схожим схоже тут в одній труні
У полум'ї, то більш, то менш похмурім».
Він шлях праворуч показав мені,
133 І ми пішли між полем мук і муром.

Пісня десята

1 І от іде стежиною вузькою
Між мурами товстими й полем мук
Учитель мій, і я за ним ступою.

4 «О вишній уме, що до гірших лук
Ведеш мене, — почав я, — як владика,
Ти спрагу вдовольни із власних рук!

7 Чи можна тих, чия вина велика,
Побачити? Нехай би підвелись —
Немає ж варті, і розкриті віка».

10 І він: «...Вони закриються колись,
Як з Йосафату вернуть опочилим
Тіла, в які свого часу вдяглись».

13 Це кладовище віддане могилам
Для Епікура та його рідні,
Які вбивають душу з вмерлим тілом,

16 Але небавом при одній труні
Задовольниться й це твоє жадання
І друге, що ховаєш в таїні».

19 І я: «Мій добрий вождю, запитання
Я пильно бережу в душі своїй,
Щоб виконать твої заповідання».

22 «О ти, що йдеш по місту цім живий
Уродженцю Тоскани, будь же гречний,
Прошу тебе, зі мною мить постій.

25 Твоя вимова — доказ безперечний,
Що ти із благородної землі,
Якій я, може, був занебезпечний».

28 Так гримнув голос у гробничій млі,
І з страхом до вождя я пригорнувся,
Немов до нені злякані малі.

31 А вождь мені: «Чого це ти вжахнувся?
Ти бачиш Фарінату, що піднявсь
По крижі в домовині й не схитнувся».

34 І пильно в нього зором я втуплявсь,
А він, чоло здіймаючи та груди,
Здавалось, Пекло згорда роздивлявсь.

37 Вожай до нього між могильні груди
Штовхнув мене, уміло ведучи,
Й сказав: «Хай мова в тебе ясна буде».

40 Коли ж наблизився я, ідучи,
На мене скоса він поглянув знизу
Та й попитав зневажливо: «Ти чий?»

43 І я, щоб догодить його капризу,
Нічого не втаївши, все повів,
І він неначе в млу вгорнувся сизу.

46 А далі вимовив: «Твоїх дідів
Вважав я з партією ворогами
І двічі на вигнання засудив».

49 «Та привела до рідної їх брами, —
Я відказав, — і перша, й друга путь, —
Цього ж зробить не вміли ваші з вами».

52 І тут, в труні, приховуючи лють,
Звелась ще друга голова по шию —
Навколішки підвівся дух, мабуть.

55 Дух озирнувся, плекавши, певно, мрію
Побачить поруч мене ще когось,
Але, даремну втративши надію,

58 В сльозах сказав: «Коли уму вдалось
Тебе звести у цю сліпу в'язницю,
Де син мій? Не з тобою він чогось».

61 І я: «Не сам іду крізь цю темницю:
Керує мною той, що поряд жде,
З ким Гвідо ваш не міг заприятитися».

64 Сумні слова й лице його бліде
Були для мене ясні й зрозумілі,
І я в відмові не схибнув ніде.

67 І з зойком підхопивсь він у могилі:
«Ти що? «Не міг!» Отож його нема?
І світло дня не тішить очі милі?»

70 Й, побачивши, що ждати вже дарма,
Бо з відповіддю я спізнивсь моєю,
Впав навznak, і його покрила тьма.

73 А гордівник, що мовою своєю
Мене затримав, не змінивсь в лиці
І далі вів перервану рацею:

76 «Не вміють вас мої долать бійці,
І це мене жахливіше терзає,
Ніж язики вогню в могилі цій.

79 Та п'ятдесят разів не запалас
Прекрасна владарка держав нічних, —
Й цього невміння визнаєш зло безкрас.

82 Та хай ти вернеш до країв земних! —
Скажи, чом цей народ такий жорстокий
В своїх законах до людей моїх?»

85 І я йому: «Багрянні ті потоки,
Що нам при Арбії несли загин,
Нерідко згадує наш храм високий».

88 Чолом поникнувши й зітхнувши, він:
«Не сам я був, — сказав, — як до навали
Приєднувався я не без причин.

91 Але був сам, коли усі жадали
Фйоренці і руїни, й всяких бід.
Сам проти всіх був, непохитний, сталий».

94 «Ах, угамувався врешті ваш би рід! —
Я побажав. — Зніміть же пута з мови,
Під їх вагою я неначе зблід.

97 Як я гадаю, зір у вас готовий
Побачить, що з собою час несе,
Сучасність же огорнута в покрови».

100 «Як ті, хто кепсько бачить, зрим ми все, —
Сказав він, — що віддалене від ока:
Всевишній вождь дає нам світло се.

103 Коли ж близьке воно, то зависока
Нам ця завада; без вістей од вас
Ріка знання про світ в нас неглибока.

106 Отож ти розумієш, що запас
Всіх наших знань загибель жде єдина,
Коли замкнеться хід в майбутній час».

109 І каючись, мов то моя провина,
Відмовив я: «Скажіть тому, хто впав,
Щоб не оплакував живого сина.

112 Не відповів я через безліч справ,
В мою бо душу сумнів труту крапав,
Що з неї розум ледве врятував».

115 І мій учитель тут мене поквапив,
І поспішив я духа розпитать,
Хто з ним іще у ці гроби потрапив.

118 І він: «Душ з тисячу — чимала рать;
Є Федеріко Другий, а крім нього —
Ще Кардинал; не варт і рахувать».

121 Він щез, і до поета я старого
Вернувсь у хвилюванні — мова ця
Передвіщала безліч зла нового.

124 Він вирушив, і я — в сліди співця.
Йдучи він запитав: «Про що турботи?»
І я йому відкрився до кінця.

127 «Запам'ятай все мовлене навпроти
Твоєї долі, — наказав мудрець.
Звів палець, — та дізнайся ось про що ти:

130 Лиш ставши перед любим для сердець
Промінням зір, що бачать все правдиво,
Життя свого ти визнаєш реченець».

133 Сказавши це, він повернув наліво,
Й пішли ми до середини, де був
Крутий обрив, що біг згори стрімливо,

136 А звідти сморід нестерпучий тхнув.

Пісня одинадцята

1 Ми пругом вужчим перейшли й тіснішим,
Який складався з диких валунів,
Спинившись над проваллям ще жахнішим.

4 Від смороду, який весь час валив
3 безодні чорної невпинним плином,
3 нас кожен заховатися волів

7 За віко гробу з написом нетлінним:
«Це папи Анастасія тюрма,
Що впав у ересь слідом за Фотіном».

10 «Іти нам вниз можливості нема,
Аж поки нюх не звикне до гидоти,
А там для нас вже буде все дарма», —

13 Так вчитель мій, і я на те: «А доти
Щось роз'ясни мені, щоб час не йшов
Намарне». Й він: «Та я не проти.

16 Мій сину, між скелястих цих основ, —
Почав він мову, — містяться три кола,
Що вужчають, біжучи стрімголов.

19 Юрба проклята повнить їх довкола, —
Скажу, щоб далі ти лиш додивлявсь,
Яка покара вдачу їх зборола.

22 Злий вчинок приводом неправді ставсь,
Огидний небу; той несправедливий,
Хто до насильства та оман вдавався.

25 Самим лиш людям злий обман властивий
І тим бридкіший Богу, тож для них
У нижчих колах мук добір жахливий.

28 У першім — тьма насильників лихих;
Трьом смугам віддане воно суміжним,
Троїстий-бо природою цей гріх:

31 Чинити Богові, собі чи ближнім
Насильство можуть, їм та їх речам,
Як визнаєш, стежачи за думки стрижнем.

34 Насильній смерті й ранам ближній сам
Підпасти може, а маєтки в нього —
Руйнації, пожежам, грабежам.

37 Отож розбійник, ласий до чужого,
Людиновбивця і брудний палій —
Всі в першій смузі покарання злого.

4 °Собі й маєткам лиха заподій
І в другу смугу муки йди терпіти,
Карайся у провині там своїй

43 Із тим, хто жити не схотів на світі,
Добро гайнує, програш покрива
І плаче там, де слід було б радіти.

46 А ці насильства — кривда Божества:
Його відкинення, хула кричуша,
Зневага до природи і єства.

49 Тому-то смуга познача найвужча
Тавром своїм Каорсу і Содом
І всіх, кому мерзенна сила суца.

52 Обман, що честь гидує ним, як злом,
Можливий і до тих, хто йме нам віру,
Й до тих, які не вірять нам цілком.

55 А ще є способи вбивати щиру
Любов природну, вдавшись до мерзот.
Тож в другім колі мучать совість хиру

58 Святош, що наживалися стокрот
З підробок та шахрайства, симонії,
Хабарництва та інших ще підлот.

61 Любов обманом нищать лиходії
Й ту, що природній додає добро
І зроджує довірливі надії.

64 Найменше з кіл є в той же час ядро
Для всесвіту й престол для пана Діте,
Там зрадників шматується нутро».

67 І я: «Учителю, твоє розвите
Пояснення висвітлює мені
Цю прірву і населення в ній скрите.

70 Але скажи: ті, хто вищить в багні,
Хто в вихрі мчить, хто мерзне в зливі з тучі,
Хто лається у марній метушні, —

73 Чом обминули місто це палюче
Раз Божий гнів над ними розітнувся?
І чом караються так нестерпуче?»

76 І він мені: «Чого це так схибнувся
Твій, — мовив, — розум, може, понеслися
Кудись думки й на інше він звернувся?

79 Згадай-но краще, з пам'яттю зберися,
Що в «Етиці» твоїй було в рядку
Про три образливі для неба риси:

82 Нездержливість, злобливість та ярку
Тваринність? Ще нездержливість на кару
Заслужує порівняно легку.

85 Розглянь-но істину цю, повну чару,
І пригадай, — це саме призвело
Ті грішні душі до важкого вдару, —

88 Збагнеш, чом віковічне їх житло
Не тут і чом на кару без докорів
Їх Боже правосуддя прирекло».

91 «О сонце, лікарю коротких зорів,
Ти словом так вщасливилюєш мене,
Що всю науку радо б я оспорив,

94 Назад вернись, хай вузол розітне, —
Сказав я, — мисль твоя, чому насподі
Карається лихварство нависне?»

97 «У філософському, — він мовив, — зводі
Одне із місць пояснення дає,
Що основним початком у природі

100 Премудрість і мистецтво Божі є;
Коли ж ти іншим віддасись наукам,
Розгорнеш вчення «Фізики» своє,

103 То визнаєш, що природним всім спонукам
Мистецтво, ніби учень, вслід іде, —
Отож воно є наче Божим внуком.

106 Ти маєш знати, що Мойсей веде
У книзі «Битія», що Бог не всує
Їм двом довірив людство молоде.

109 А в лихваря щось інше за мету є,
Йде манівцями, крізь чагар та хмиз,
Мистецтвом і природою гордує.

112 Та час вже лаштуватись нам униз,
Плинуть до обрію небесні Риби,
Наблизився до Кавру сяйний Віз

115 І видно шлях, що йде в камінні глиби».